

Rapport 2011:35

Skadedokumentation och arkeologisk efterundersökning

Fyrby

Dokumentation av markskador på gravfält

RAÅ 123
Stenby-Fyrby 4:2
Östra Stenby socken
Norrköpings kommun
Östergötlands län

Olle Hörfors

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Fyrby

Dokumentation av markskador på gravfält

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Bakgrund till undersökningen	4
Syfte	4
Undersöknings- och dokumentationsmetod	4
Resultat	5
Skador på enskilda fornlämningar	6
Referenser	13
Tekniska uppgifter	14

Omslagsbild: Den mest välbevarade stensättningen, anläggning 1, var skadad av en rotvälta. I förgrunden en av de mycket små resta stenarna. Bild Olle Hörfors 2011.

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

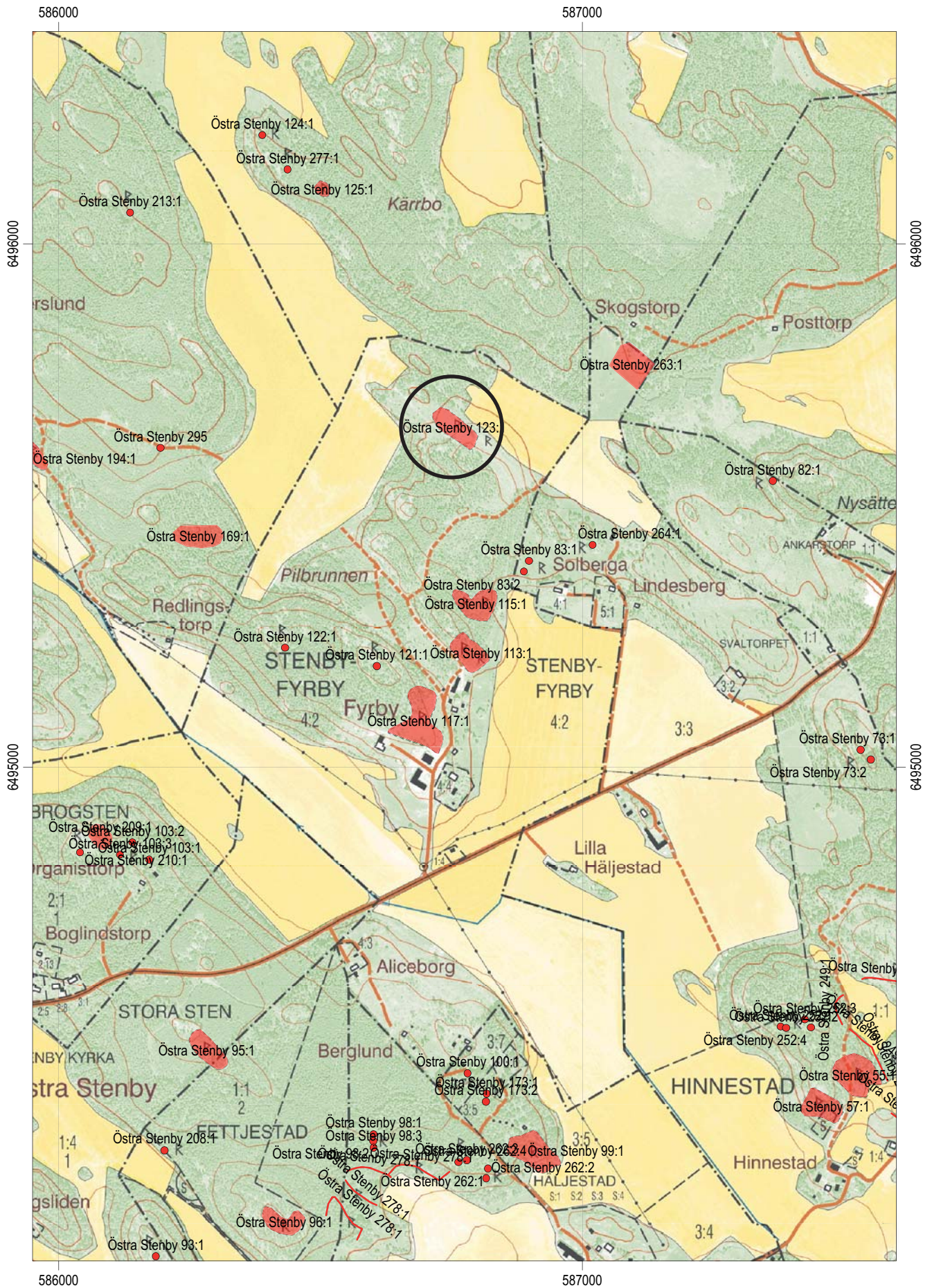
Sammanfattning

I april 2011 genomförde Östergötlands museum en skadedokumentation och en efterundersökning på gravfältet RAÄ 123 beläget norr om Fyrby i Östra Stenby socken på Vikbolandet i Norrköpings kommun.

Vid arbetet kunde skador på flera gravanläggningar dokumenteras. Dessa härrörde dels från stormen Per i januari 2007 dels från en äldre fläckmarkberedning och dels från markberedning som skett i samband med uppröjningsarbeten efter stormen. Stormskador kunde dokumenteras på fyra gravanläggningar medan tre skadats av markberedning. Markberedningarna hade flyttat delar av gravarnas ytliga stenpackningar, men i samtliga fall kunde konstateras att en intakt skärvstenspackning täckte alla lägre liggande strukturer. I inget fall berördes några gravgömmor varför efterundersökningen avbröts. Viss återställning skedde då torv och stenar lades tillbaka.

Olle Hörfors
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

I april 2011 genomförde Östergötlands museum en skadedokumentation och en efterundersökning på gravfältet RAÄ 123 beläget norr om Fyrby i Östra Stenby socken på Vikbolandet i Norrköpings kommun. Uppdragsgivare var markägaren Anders Nilsson, Östra Stenby, Fyrby 1, som också svarade för kostnaderna. Fälтарbetet utfördes av Anders Persson, Kjell Svarvar och Olle Hörfors, Östergötlands museum. Sistnämnda svarade också för rapporten.

Områdesbeskrivning

Gravfältet RAÄ 123 är beläget i Ö Stenby socken på mellersta Vikbolandet, norr om Arkösundsvägen och nordöst om Östra Stenby kyrka. Denna del av Vikbolandet är mycket rik på fornlämningar. På de uppstickande höjderna ligger ofta större och mindre rösen och stensättningar från bronsålder och äldre järnålder liksom flera fornborgar. Några kilometer västerut ligger till exempel den vetenskapligt välkända boplatsfornborgen Boberget, RAÄ 204 i Östra Stenby socken. I anslutning till de nuvarande bytomterna finns ofta flera olika gravfält från äldre och yngre järnålder, de förra ofta i kombination med komplicerade stensträngssystem. Yngre järnålderns gravfält ligger påtagligt ofta i direkt anslutning till de byar som har namn som slutar på –by eller –stad, som Stenby och Fyrby eller Selingstad, Fettjestad, Gallestad, Hinnestad och Göstad, som alla ligger i den omedelbara närheten av det aktuella gravfältet. Namn av denna typ brukar anses stamma från sen järnålder vilket i sin tur antyder att byarna är desamma som legat på samma plats sedan hednisk tid.

Byn Fyrby är i sig ett gott exempel på detta. Bara mellan Fyrbys bytomt och det aktuella gravfältet finns ytterligare tre gravfält registrerade, RAÄ 117 med 22 fornlämningar, ligger direkt norr om bytomten, RAÄ 113 med 10 fornlämningar ytterligare en bit norrut medan slutligen RAÄ 115 med 6 registrerade fornlämningar ligger strax nordost om RAÄ 113. På höjden nordväst om bytomten ligger dessutom RAÄ 122, ett röse och RAÄ 121 en större stensättning. Ytterligare enstaka stensättningar, RAÄ 83:1, 83:2 och 264 ligger nordöst om gravfält RAÄ 115 vid Solberga.

Den historiska byn Fyrby är känd i historiska dokument sedan 1376 då en Botulf i Fyrby tillhörde en grupp män som dömdes fredlösa för att ha brutit sig in och misshandlat sin granne Anders i Selingstad och slagit honom och hans hustru blodiga. Domare, eller ”konungsdomhavande” var ingen mindre än drotsen Bo Jonsson Grip, en man med synnerligen dåligt rykte till följd av sina vidlyftiga jordaffärer och troligen Sveriges rikaste person genom alla tider (dokument SDHK 10808 i Riksarkivets huvudkartotek över medeltidsbrev).

Byns inägor karterades redan 1650 av den välkände, ursprungligen franske, lantmätaren Jean de Rogier (handling D161-12:d1:322-3 i Lantmäteristyrelsens arkiv). År 1793 karterades byn ånyo i samband med ett storskifte (handling D161-12:1 i Lantmäteristyrelsens arkiv). Byn bestod då av två gårdar belägna på samma plats som den nuvarande gården. Längst i norr, där gravfält RAÄ 123 ligger finns en samfälld skog och i ägofigurens utkant, där idag en lilla åkermarken nordöst om gravfältet finns där en mindre ”åkertäppa” markerad.

Bakgrund till undersökningen

I december 2009 genomförde Länsstyrelsen, genom Malin Backman, ett besök på fastigheten Stenby-Fyrby 4:2. Detta skedde i samband med en planerad avverkning av skog i området. Vid besöket framkom att den nordvästra halvan av gravfältet RAÄ 123 var skadat i samband med markberedning. Markberedningen hade skett dels i samband med uppröjning av skador efter stormen Per i januari 2007 och inför en nyplantering av skog i området. Detta arbete hade genomförts av markägaren Anders Nilsson som förklarar att han inte kände till att gravfältet sträckte sig fullt så långt mot nordväst.

Länsstyrelsen beslöt med detta underlag att en skadedokumentation, arkeologisk efterundersökning samt eventuellt en restaurering var nödvändig. Detta arbete utfördes i april 2011 och bekostades av markägaren.

Syfte

Syftet med de arkeologiska åtgärderna på fornlämning RAÄ 123 var i första hand att göra en inventering av de skador som uppkommit i samband med markberedning.

Efterundersökningen hade till syfte att säkerställa att inga ovan mark ej synliga fornlämningar kommit till skada.

Restaureringsarbete avsåg att ske i de fall som blottlagda gravgömmor eller föremål framkommit och innebar att dessa skulle i så fall övertäckas.

Undersöknings- och dokumentationsmetod

Vid undersökningen gjordes först ett försök till identifiering av de registrerade fornlämningarna utifrån beskrivningen i FMIS. Då detta inte lyckades fullt ut, till stor del beroende på förändringar i markbeskaffenhet efter stormskador och markberedning, koncentrerades arbetet på de anläggningar som kunde identifieras.

Gravfältet karterades därefter med DGPS och avgränsningen av det skadade området lades in med samma metod.

I de fall som skador på fornlämningar som orsakats av markberedning kunde konstateras dokumenterades detta i form av foto, ritning och beskrivning.

På samtliga skadade stensättningar gjordes efterundersökning vilket innebar att ett mindre schakt öppnades i själva skadan för att utröna omfattningen och djupet av denna.

I en del fall, där det var uppenbart var materialet kom från, återställdes markskador genom att torv och enstaka stenar lades tillbaka på sina ursprungliga platser.

Resultat

Gravfältet beskrivs i FMIS på följande vis:

Gravfält, 90x40 m (VNV-ÖSÖ) bestående av 12

fornlämningar. Dessa utgörs av 4 runda stensättningar, 1 rektangulär stensättning, 1 oval stensättning, 2 fornlämningar av stenkretstyp (oviss typ) och 4 resta stenar.

De runda stensättningarna är 8-10 m i diameter och 0,3-0,5 m höga. Delvis och lätt övertorvad fyllning av 0,2-0,8 m stora stenar. 2 har ett mittblock, 1,5-2,5 m stora och 0,6-0,8 m höga och 1 har två mittblock, 1 m stor och 0,4 m hög. En har ett block i V som är 2x0,8 m stort och 0,7 m högt. Alla har helt eller delvis kantkedja, 0,2-0,4 m höga, av 0,4-0,8 m långa stenar.

Den rektangulära stensättningen (näst längst i VNV) är 12x8 m (NÖ-SV) och 0,2-0,4 m hög. Lätt övertorvad fyllning av 0,2-0,8 m stora stenar. Mittblock, 1,2-1,5 m stort och 0,5 m högt. Distinkt kant åt NV, i övrigt tämligen otidlig begränsning, bl.a. mot en rund i SÖ.

Den ovala stensättningen (längst i VNV) är 12x9 m (NÖ-SV) och 0,4 m hög. Lätt övertorvad fyllning av 0,2-0,8 m stora stenar. Delvis tydlig kantkedja, 0,2-0,3 m hög, av 0,4-0,8 m långa stenar. SV delen otidlig.

Fornlämningarna av stenkretstyp är närmast runda, 12 respektive 5 m i diameter (belägna i SÖ delen). Den större synes utgöra en terrasserad yta, intill 0,4 m hög. Övertorvad med i ytan talrika stenar, 0,1-0,4 m stora. I denna finns minst ca 25 resta stenar, varav 15 ännu är stående och ca 10 kullfallna. Stenarna är 0,1-0,8 m höga, 0,2-0,4 m breda och 0,1-0,2 m tjocka. Flera står i pariferin, de övriga på ytan utan nu synbar ordning. Den mindre (S om föreg.) har en liknande oregelbunden grupp av 7 stående och ca 5 kullfallna resta stenar utan synbar ordning, till synes i naturlig markyta. Stenarna är 0,1-0,3 m höga, 0,1-0,4 m breda och 0,1-0,2 m tjocka. Sannolikt kan i båda ytterligare resta stenar ha funnits.

Figur 3. De som stenkrets beskrivna resta stenarna. Inom området finns ett stort antal små resta stenar, varav relativt många ännu står.

Figur 4. Inom det område där det enligt beskrivningen i FMIS skulle finnas fyra resta stena, mellan 0,3 och 0,5 m höga var skadorna av markberedning så omfattande att några fornlämningar inte kunde identifieras.

De resta stenarna (mellan stensättningarna i mellersta delen) är 0,15-0,5 m höga, 0,1-0,3 m breda och 0,1-0,2 m tjocka. Den högsta lutar. De står spridda utan synbar ordning. Troligen kan flera finnas.

Beväxt med relativt ung tallskog samt enstaka granar och enbuskar.

Antikvarisk kommentar: Märklig! närmast unik typ,stens. tydliga. RAÄ-nr 84 ingår.

Vid den inledande besiktningen kunde det konstateras att gravfältet tydligaste och bäst bevarade fornlämningar var placerade på den sydöstra delen och att ju längre mot nordväst man rörde sig desto otydligare och mer svåridentifierade blev lämningarna samtidigt som skadornas omfattning ökade.

Hela gravfältet uppvisade skador av stormfällan och rotvältor. En större rotvälta fanns bland annat i den östligaste och bäst bevarade runda stensättningen. Fläckvis markberedning hade skett på ungefär halva gravfältet medan skador av markberedning med fåror fanns på ett något mindre område i gravfältets nordvästligaste del.

Av fornlämningarna i den ovan återgivna beskrivningen kunde inte alla återfinnas. De fyra små resta stenar som beskrivs som stående mellan stensättningarna och spridda utan synbar ordning, kunde inte återfinnas. Den

yta där de sannolikt stått (nordväst om SR 3 och sydväst om SR 5 på gravfältskartan ovan) var i sin helhet svårt skadad av markberedningsfåror och inga stenar av aktuell storlek eller typ fanns inom området. Inte heller kunde det i fårorna ses spår av sönderplöjda gravgömmor eller brända ben.

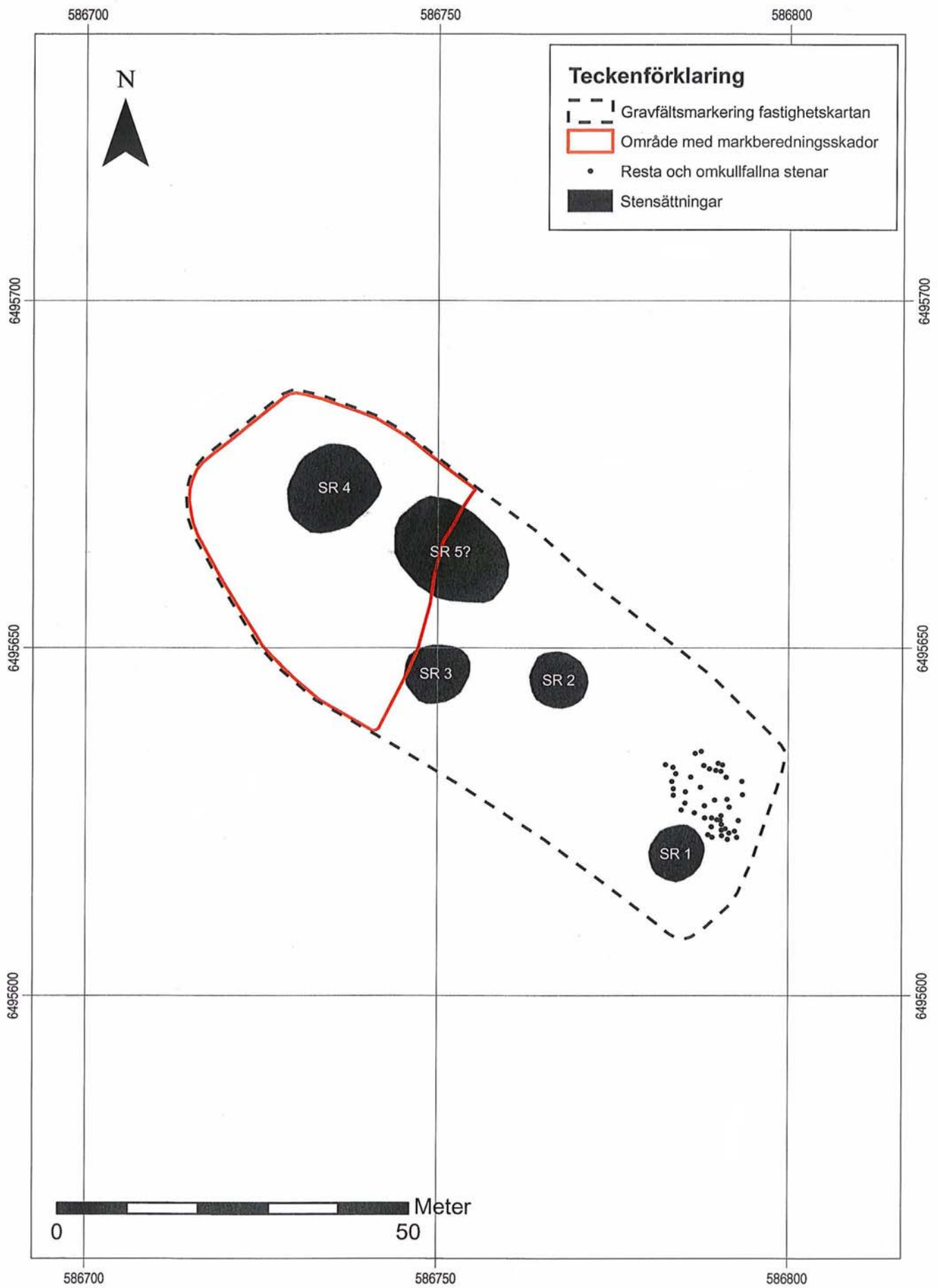
De stensättningar som i beskrivningen låg längst i nordväst var alla otydliga och i några fall skadade så att identifieringen av dem var mycket svår. I området kunde efter mycket tvekan två, SR 4 och 5, av de i FMIS beskrivna fyra fornlämningarna karteras in.

Skador på enskilda fornlämningar

SR 3

SR 3 utgörs av en stensättning med mittblock belägen i en svag sydsluttning. Den var rund och 7 m i diameter stor. Mittblocket var relativt ocentralt placerat och förskjutet mot norr.

Skadorna bestod i att en ca 1 m² stor fläckmarkberedningsruta tagits upp i direkt anslutning till fornlämningens östra utkant synbarligen utan att skada själva anläggningen. I den nordvästra utkanten av fornlämningen hade stormen rivit upp en stor rotvälta. Fram till denna ledde ett markberedningsdike innanför fornlämningens västra avgränsning. I detta dike gjordes efterundersökning.

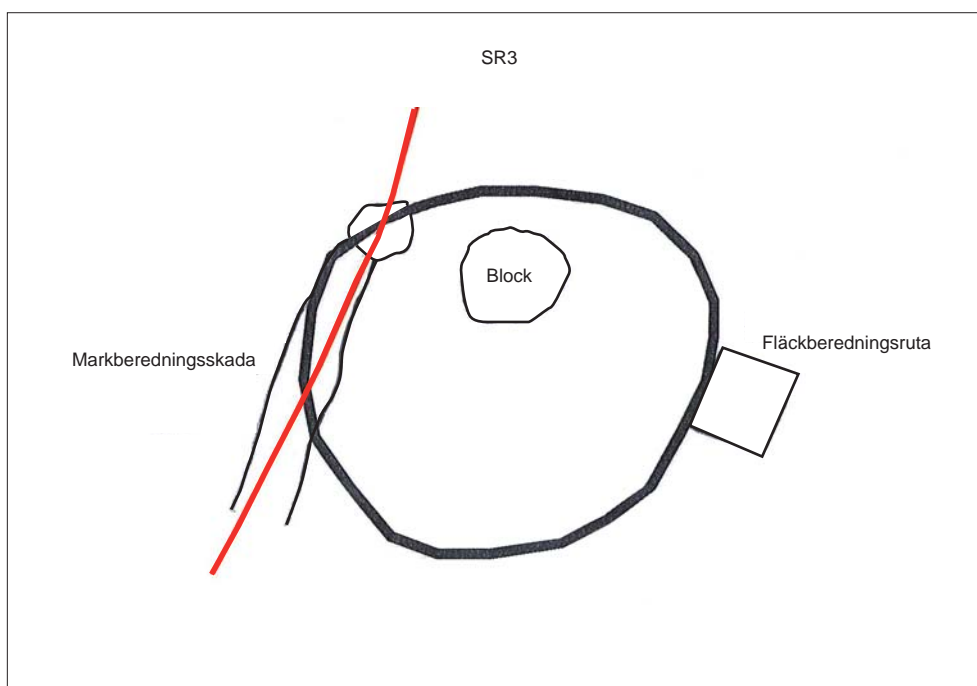
Figur 5. Gravfältet RAÄ 123. Östra Stenby karterat med hjälp av DGPS. Skala 1:750

Figur 6. SR 3 från öster. Den större stenen är mittblocket. Bakom den syns den rotvälta där de värsta markberedningsskadorna fanns.

Figur 7. Rotvälta och markberedningsskada i västra utkanten av SR 3.

Figur 8. De skadade delarna av stensättningen SR 3.

Efterundersökningen visade att markberedningen flyttat på delar av den ytliga stenpackningen som bestod av mellan 0,2 och 0,4 m i diameter stora stenar. I det skadade området kunde däremot en intakt tät packning av skärvsten konstateras i hela ytan. Detta innebar att skadan inte nått gravgömmen eller djupare in i stensättningen.

Efter efterundersökningen gjordes en mindre restaurering vilken innebar att de stenar som ingått i stenpackningen och som var uppdragna mot kanten lades tillbaka liksom den upplöjda torven.

SR 4

SR 4 var en rund stensättning belägen längst mot nordväst på gravfältet och på själva nacken av det smala höjddraget. Den sydöstra kanten på anläggningen var mycket tydlig och relativt rak medan utbredningen av resten av fornlämningen var svårtolkad och ganska oklar på grund av markberedningsskadorna.

Centralt i fornlämningen, mer eller mindre i dess mittpunkt fanns en 1 m² stor fläckmarkberedningsruta. Nordväst om denna hade stormen rivit upp en större rotvälta. Till denna anslöt markberedningsdiken från norr och söder. Det norra täckte hela fornlämningens bredd medan det södra var något kortare.

Efterundersökning skedde i alla de tre skadade ytorna. I samtliga skadade områden kunde konstateras att markberedningen flyttat enstaka stenar ur den ytliga stenpackningen, som också här bestod av mellan 0,2-0,4 m stora rundade naturstenar.

Efter bortrensning av barr och mossa kunde också här en intakt tät packning av skärvig eldskadad sten konstateras. Denna var intakt och inte i något fall skadad av markberedningen varför efterundersökningen avbröts. Ingen gravgömma hade skadats av markberedningsarbetena.

Även i SR 4 genomfördes visst begränsat renoveringsarbete då enstaka sten vars ursprungliga placering syntes i marken samt enstaka torvor lades tillbaka på ursprunglig plats.

SR 5

SR 5 var belägen på det lilla höjddragets maximala höjdpunkt i ett utmärkt topografiskt läge för en forntida grav. Dess placering var dessutom beskriven i FMIS. Fornlämningens struktur var emellertid oklar och svårtolkad och den betraktades vid karteringen som en osäker anläggning.

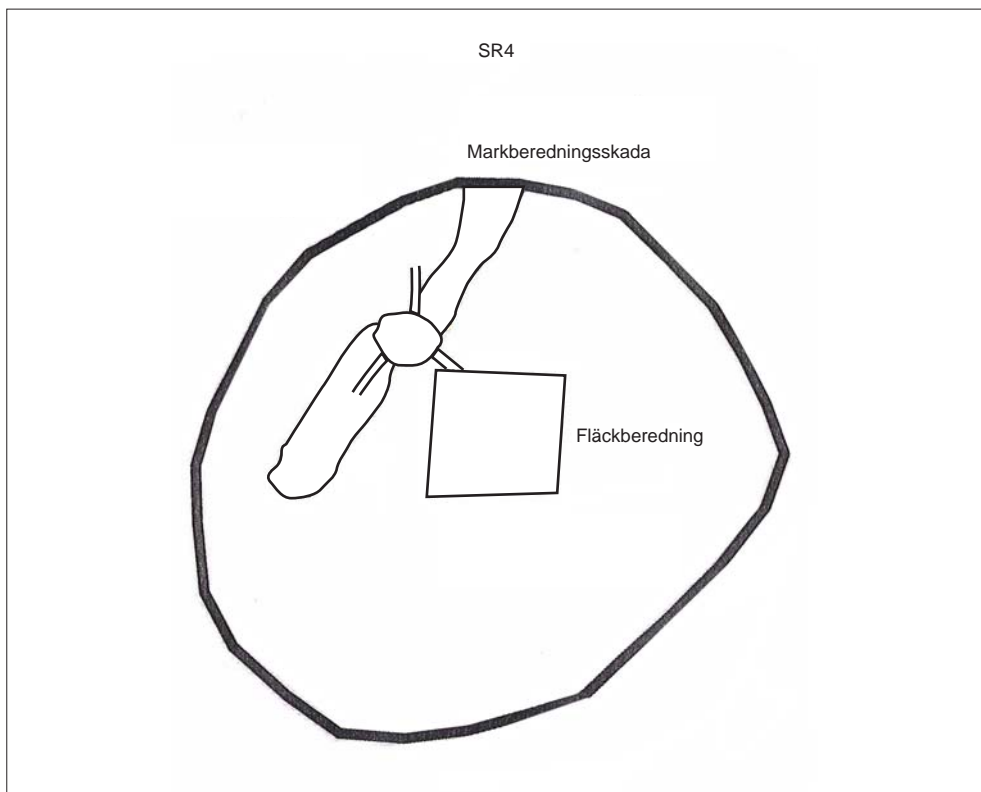
Fornlämningen var skadad av två fläckmarkberedningar varav den ena bestod av en 1 m² stor fläckmarkberedningsruta centralt mitt i fornlämningen och den andra av en lika stor ruta i utkanten av anläggningens västra begränsning.

Efterundersökning genomfördes i den centrala delen av fornlämningen. Resultatet var identiskt med vad som tidigare framkommit. Under den undanflyttade övre stenpackningen fanns en intakt oskadad packning av skärvig och eldskadad sten. Inga skador i gravgömmen kunde konstateras.

Två stenar som flyttats av markberedningen lades tillbaka på ursprunglig plats.

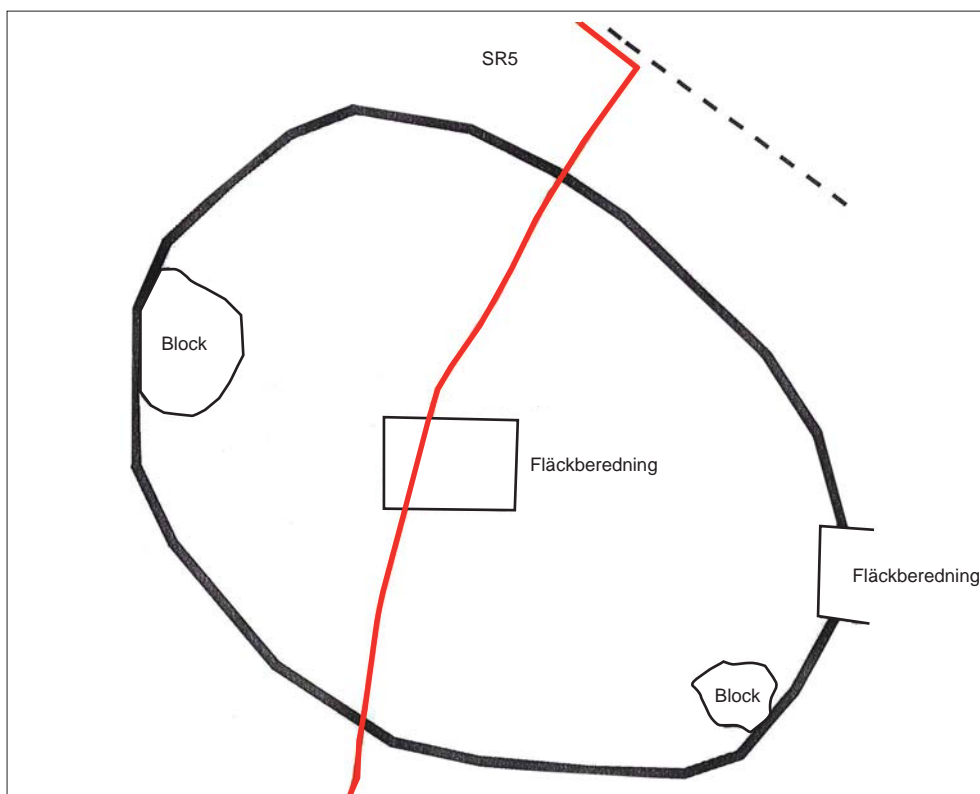
Figur 9. Skada i den centrala delen av SR 4.

Figur 10. SR 4. Efterundersökning utfördes i centrala och östra delen av den centrala skadan samt i mitten av den norra och den södra rännan.

Figur 11. SR 5. Fornlämningen sträcker sig mellan markberedningskadan (ljusa stenen) i förgrunden bort till de två granarna i bakgrunden.

Figur 12. SR 5. Anläggningen uppvisade skador av beredning i kantkedjan och centralt.

Fig 13. Central skada SR 5

Fig 14. Den intakta skärstenspackningen skymtar i det mörkare framrensade partiet av den centrala skadan i SR 5.

Referenser

Lantmäteriakter i Lantmäteristyrelsens arkiv
D161-12:d1:322-3 Geometrisk avmätning av Fyrby
upprättad 1650 av Jean de Rogier

D161-12:1 Storskifteskarta över Fyrby upprättad 1793
av Magnus Kastman och Jacob Nystrand

Digitala arkiv

Fornminnesregistret FMIS. www.raa.fmis.se

Ortnamnsregistret. www.sofi.se

Riksarkivet. www.ra.se

Lantmäteriverket. www.lantmateriet.se

Samtliga använda 2011-04-13

Tekniska uppgifter

Typ av undersökning	Skadedokumentation, Arkeologisk efterundersökning, restaurering
Område	Fyrby
Fastighetsbeteckning	Stenby-Fyrby 4:2
Socken	Östra Stenby
Kommun	Norrköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ 123
Ekonomiska kartans blad	08697 (8G9h Ö Stenby) 08698 (8H9i Ö Husby)
Koordinater	6495649 / 586757 (SWEREF 99 TM) 6496856 / 1539973 (RT-90 2,5 gon V)
Länsstyrelsens dnr	431-1639-10
Länsstyrelsens beslut	2010-07-01
Länsstyrelsens handläggare	Malin Backman
ÖLM dnr	270/10
Projektnummer	531150
Uppdragsgivare	Anders Nilsson
Kostnadsansvarig	Anders Nilsson
Projektledare	Olle Hörfors
Personal	Anders Persson och Kjell Svarvar
Fältarbetstid	2011-04-12
Fynd	-
Foto	Digitalt
Analys	-
Grafik	Olle Hörfors
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2011:35 © Östergötlands museum

I april 2011 genomförde Östergötlands museum en skadedokumentation och en efterundersökning på gravfältet RAÄ 123, beläget norr om Fyrby i Östra Stenby socken på Vikbolandet i Norrköpings kommun.

Vid arbetet kunde skador på flera gravanläggningar dokumenteras. Dessa härrörde dels från stormen Per i januari 2007 dels från en äldre fläckmarkberedning och dels från markberedning som skett i samband med uppröjningsarbeten efter stormen. Stormskador kunde dokumenteras på fyra gravanläggningar medan tre skadats av markberedning. Markberedningarna hade flyttat delar av gravarnas ytliga stenpackningar, men i samtliga fall kunde konstateras att en intakt skärvstenspackning täckte alla lägre liggande strukturer. I inget fall berördes några gravgömmor varför efterundersökningen avbröts. Viss återställning skedde då torv och stenar vars ursprungliga placering av tydlig lades tillbaka.